

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

СТЕЖКО Світлана Орестівна

УДК 82.02.09

**КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО В УКРАЇНСЬКІЙ
ДРАМАТУРГІЇ 1920–1930-х РОКІВ
(С. ЧЕРКАСЕНКО, Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА,
І. МИКИТЕНКО, М. ІРЧАН)**

Спеціальність **10.01.01** – українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Міщенко Олена Іванівна.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бондарева Олена Євгенівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української літератури і
компаративістики Інституту філології,
проректор з науково-методичної, соціально -
гуманітарної роботи та лідерства;

кандидат філологічних наук, доцент
Белімова Тетяна Валеріївна,
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН
України,
науково-теоретичний журнал «Слово і час»,
провідний науковий редактор.

Захист відбудеться 16 березня 2018 року о 13⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.15 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала №12.

Автореферат розіслано «13» лютого 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Наумовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Минуле нації, зафіксоване в художньому слові, значно вплинуло на ті національні моделі історичної ідентичності, що розвивалися від кінця ХІХ аж до початку ХХІ століть. У художніх творах І. Нечуя-Левицького («Іван Виговський», «Ієремія Вишневецький»), І. Франка («Захар Беркут»), Л. Українки («Бояриня»), Л. Старицької-Черняхівської («Петро Дорошенко», «Іван Мазепа»), В. Самійленка («Маруся Чурайвна», «У Гайхан-бея»), М. Вороного («Євшан-зілля»), О. Маковея («Ярошенко»), А. Чайковського («Сагайдачний»), Б. Лепкого (цикл романів «Мазепа»), С. Черкасенка («Про що тирса шелестіла», «Северин Наливайко», «Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів») зауважене нове сприйняття минулого та нові способи його усвідомлення. Ці та інші твори увиразнили національний історичний дискурс, формуючи покоління тих, для кого бути українцем означало свідомо стверджувати приналежність до славної у своїх діяннях європейської етнічної спільноти.

Упродовж ХХ століття українське письменство кілька разів переосмислювало концепцію національного минулого. Історична пам'ять, ідентичність, критерії її формування, взаємозв'язок історичного та літературного наративів у процесі утвердження етногенетичності пам'яті – усі ці питання акцентовано у наукових розвідках останніх десятиліть. Сучасний дослідник має можливість ознайомитися з ідеями Й. Рюзена («Нові шляхи історичного мислення»), П. Нора («Теперішнє, нація, пам'ять»), Е. Д. Сміта («Культурні основи націй»), Є. Топольського («Як ми пишемо і розуміємо історію»), Х. Арендт («Між минулим і майбутнім»), Е. Доманської («Історія та сучасна гуманітаристика»).

Актуальність роботи пов'язана із необхідністю виявити специфіку формування концепції минулого в українській літературі доби Розстріляного Відродження, насамперед в українській драматургії. Адже саме драматичні твори презентують у літературному процесі цього періоду найцікавіші приклади зміни уявлень про ідентичність народу, переосмислення нашого минулого. Це пояснюється не тільки феноменальною популярністю театрального мистецтва наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст., але й тим, що в добу модернізму в Україні діяли понад тридцять театральних труп. Зрештою, текст української культури від кінця ХІХ до першої третини ХХ ст. формувався у різножанрових творах, які пропонували глядачеві поліфонічний модерний дискурс нового світосприйняття та світорозуміння, в якому Україна, етнічний компонент у творенні нації посідали чільне місце.

Драматичні твори О. Олесья, С. Васильченка, С. Черкасенка, Лесі Українки, В. Винниченка, Л. Старицької-Черняхівської та інших українських письменників закладали основи нового розуміння дійсності, а ідейно-тематичні доміанти, сформовані цими драматичним творами, вивели на авансцену новий тип героя та нову систему цінностей – власне національну.

Апелювання до лицарського компонента в національному історичному дискурсі підживлювало сприйняття минулого як освяченого часом цілісного

історичного процесу, в якому були як драматичні сторінки (епоха Руїни), так і «золотий вік» (часи Богдана Хмельницького). Водночас історична драматургія актуалізувала й освячення значущих для української нації топосів – Запорізької Січі, Дніпра, Києва, степу тощо. Тому певні локуси й топоси формували в уяві глядача і читача цілісний етнокраєвид (Е. Д. Сміт) та уявлення про межі розгортання історичних подій, до яких причетна українська нація. Таке освячення власної території, як і культ героїчного вчинку, було репрезентовано переважно періодом XVII – XVIII ст., коли національно-визвольний рух в Україні був особливо гострим.

Історія як відчута й пережита драма сформувала у 1920–30-х рр. особливий тип сприйняття дійсності. Його можна означити як негативне і деструктивне ставлення до минулого, що виявлялося як у творчій практиці українських письменників того періоду (драматичні твори І. Микитенка, О. Корнійчука та ін.), так і в гаслах епохи. Такі процеси зумовили появу нового типу офіційного дискурсу минулого в літературі – ідеологічно-риторичного.

Усі ці явища частково відображені в дослідженнях українських істориків літератури, таких як Л. Дем'янівська, Н. Кузякіна, Н. Малютіна, В. Працьовитий, Т. Свербілова, С. Хороб, Л. Скорина, П. Хропко, В. Погребенник, В. Школа, Л. Скупейко, Р. Тхорук, Г. Семенюк та ін. Однак з огляду на досить обмежену кількість праць, у яких би йшлося власне про формування концепцій минулого в українській літературі доби Розстріляного Відродження і які б поєднали культурологічний, театрознавчий, історико-літературний підходи із ґрунтовним філологічним аналізом текстів у контексті соціокультурних та духовно-естетичних шукань епохи, вважаємо висвітлення окресленої теми вкрай актуальним для побудови літературознавчого наукового дискурсу.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах науково-дослідних програм та планових тем кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Актуальні проблеми філології» (номер державної реєстрації 02БФ044-01) та «Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 06БФ044-01), спеціалізованих на дослідженні української літератури другої половини ХХ ст. (спеціальність 10.01.01). Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 12/1 від 27 квітня 2017 року).

Мета дослідження – здійснити системну концептуальну інтерпретацію образу минулого в українській драматургії доби Розстріляного Відродження, з'ясувати нові естетичні якості та художні прийоми змалювання національної історії в драматичних творах українських письменників, чия творчість припадає на перші десятиліття ХХ ст.

Реалізація поставленої мети може бути конкретизована у виконанні таких **завдань:**

- 1) обґрунтувати концептуальні засади формування інтерпретаційних моделей минулого в українській драматургії кінця XIX – початку XX ст.;
- 2) висвітлити трансформацію уявлень про національну історію та візію української минувшини в літературі кінця XIX – початку XX ст.;
- 3) визначити типові ознаки концепції українського минулого в літературі доби Розстріляного Відродження, окреслити її витoki та принципи функціонування;
- 4) розкрити специфіку втілення національно-міфологічної концепції минулого в драматургії Спиридона Черкасенка та Людмили Старицької-Черняхівської;
- 5) з'ясувати особливості втілення ідеологічно-риторичної концепції минулого в драматичних творах Мирослава Ірчана та Івана Микитенка;
- 6) проаналізувати домінантні мотиви змалювання історичних подій минулих епох у творчій практиці Спиридона Черкасенка, Людмили Старицької-Черняхівської, Мирослава Ірчана, Івана Микитенка;
- 7) висвітлити шляхи становлення агітаційної п'єси як особливого жанрового різновиду в драматургії 1920–30-х рр.;
- 8) узагальнити концепції минулого в українській драматургії доби Розстріляного Відродження.

Об'єктом дослідження є драматичні твори С. Черкасенка, Л. Старицької-Черняхівської, І. Микитенка, М. Ірчана, а також окремі агітаційні п'єси, створені в першій третині XX ст.

Предметом дослідження є інтерпретаційні моделі концепцій історичного минулого в українській драматургії доби Розстріляного Відродження.

Теоретико-методологічною основою дисертації стали фундаментальні праці з літературознавства авторства І. Франка, М. Євшана, М. Сріблянського, А. Товкачевського, Л. Дем'янівської, Т. Гундорової, Л. Мороз, Н. Малютіної, Т. Свербілової, Л. Скорини, Г. Семенюка, Ю. Коваліва, С. Хороба, М. Шкандрія. Окремі положення дисертації ґрунтуються на концептуальних висновках, що їх містять праці С. Плохія, Н. Яковенко, Е. Доманської, П. Нора, Й. Рюзена, Є. Топольського, Г. Вайта, Я. Грицака та інших істориків, які студіювали питання історичної пам'яті; до уваги взято також міждисциплінарні дослідження у сучасній гуманітаристиці.

Методи дослідження визначені поставленою метою і завданнями; вони зорієнтовані на розкриття не тільки концептуальних засад формування інтерпретаційних моделей минулого в літературі й культурі першої третини XX ст., але й на аналіз художніх текстів. Комплексний характер дослідження зумовив поєднання таких наукових методів, як філологічний аналіз рецептивної естетики, контекстуальний, порівняльний та типологічний аналізи. Теорії історичної пам'яті та концепції історіописання як наративної практики стали в пригоді під час формування принципів формування концепцій минулого в добу Розстріляного Відродження, а методики структуралістських розвідок прислужилися для аналізу феномену агітаційної п'єси. Здобутки

постколоніальних студій використано для студіювання особливостей концептуалізації уявлень про минуле у вітчизняній літературі, критиці та культурі першої третини ХХ ст.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українському літературознавстві розглянуто й осмислено культурологічний феномен історичної пам'яті та концепції минулого у вітчизняній практиці художньої літератури перших десятиліть ХХ ст. У процесі вивчення цих питань:

- вперше у вітчизняному літературознавстві здійснено комплексний аналіз сюжетно-образної структури та композиційної будови драматичних творів у зв'язку із розвитком нових концепцій історичної ідентичності в добу Розстріляного Відродження;
- окреслено дві концепції національного минулого – національно-міфологічну та ідеологічно-риторичну – як складові соціокультурного розвитку й літературного процесу першої третини ХХ ст.;
- на теоретичному рівні охарактеризовано феномен агітаційної п'єси, розглянуто її вплив на формування концепції минулого в українській літературі доби Розстріляного Відродження;
- визначено й проінтерпретовано особливості темпоритму драматичних творів І. Микитенка, образної палітри та хронотопу драм С. Черкасенка, Л. Старицької-Черняхівської, М. Ірчана;
- доведено, що національно-міфологічна концепція минулого, сформована в творчій практиці українських письменників доби модернізму, поступово була замінена ідеологічно-риторичною, що вплинуло на тематику, проблематику та жанрово-стильові особливості української історичної драматургії в наступні десятиліття розвитку вітчизняної літератури.

Теоретичне значення дисертації полягає в комплексному дослідженні визначальних аспектів формування концепцій історичного минулого в українській драматургії першої третини ХХ ст. Результати дослідження можуть прислужитися складанню цілісного уявлення про українську літературу як важливу складову загального соціокультурного розвитку нації та Української держави. Окремі положення дисертації сприятимуть поглибленню розуміння особливостей літературного процесу кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Практичне значення. Матеріали й концептуальні положення дисертації можуть стати в нагоді в процесі студіювання творчості українських письменників доби Розстріляного Відродження, історичної прози та драматургії ХХ ст. Результати дослідження можуть бути використані в написанні лекційних курсів із історії новітньої української літератури, під час підготовки спецкурсів та семінарських занять, складання навчальних посібників.

Запропоновані концепції історичного минулого дають змогу відтворити цілісну картину українського літературного процесу кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., увиразнюють художні пошуки українських драматургів окресленого періоду. Матеріали дисертації можуть зацікавити культурологів, істориків, викладачів дисциплін, орієнтованих на комплексне вивчення соціокультурного процесу перших десятиліть ХХ ст. в Україні.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, яке містить авторську інтерпретацію формування концепцій історичного минулого в українській літературі 1920-1930-х років. Особистий внесок здобувача полягає в системному аналізі естетичного й культурологічного феномену історичної пам'яті як явища, сформованого не тільки в історичних студіях, а й у художніх творах. Усі висновки є самостійними; наукові статті, підготовлені за темою дисертації, – одноосібні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорені та схвалені на засіданні кафедри новітньої української літератури Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 23 вересня 2011 року). Окремі аспекти дослідження викладено в доповідях, виголошених на: VII Науковій конференції «Сучасні тенденції розвитку технологій в інфокомунікаціях та освіті» (24–25 листопада 2011 р., Київ), Міжнародній науковій конференції «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність» (18 жовтня 2012 р., Київ), XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова дискусія: питання філології, мистецтвознавства та культурології» (26 червня 2013 р., Москва), Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологія: парадигми, напрямки, проблеми» (9 жовтня 2014 р., Київ), Всеукраїнській науковій конференції «Література та історія» (9–10 жовтня 2014 р., Запоріжжя), Міжнародній науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання» (7–9 квітня 2015 р., Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Література руху опору: вияви національної ідентичності» (19 листопада 2015 р., Київ).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 9 наукових статей, з них 4 – у фахових виданнях України, 1 – в іноземній періодиці та 4 публікації апробаційні.

Структура дисертації узгоджена із метою і завданнями, зорієнтована на послідовний виклад визначених аспектів дослідження, підпорядкована предмету дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків. Список використаних джерел містить 174 позиції. Загальний обсяг дисертації – 169 сторінок, з них – 153 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми й окреслено проблематику дисертації; визначено її мету та конкретизовано завдання, предмет і об'єкт дослідження; вказано на наукову новизну, теоретичне й практичне значення; зазначено відомості про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** – «Інтерпретаційні моделі української історії 1920–30-х років» – висвітлено питання формування засад осмислення національного минулого у вітчизняній літературі цього періоду, викладено теоретичні засади дослідження та сформульовано головні концепції минулого в добу Розстріляного Відродження.

Підрозділ 1.1. – «Теоретичні аспекти та складові концепції минулого кінця ХІХ – початку ХХ століть» – систематизує та узагальнює міркування зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо питань національної пам'яті, шляхів її формування, зокрема в межах художнього дискурсу. Розглянуто ідеї А. Асман, Є. Томашпільського, Й. Рюзена, П. Нора, С. Кримського та інших вчених стосовно формування історичної пам'яті, що їх об'єднує спільне уявлення про історію та літературу як особливі типи дискурсів. У міркуваннях українських та зарубіжних вчених наскрізною є теза про те, що розбудова національного історичного наративу відбувається і шляхом увиразнення національної ідеї, і шляхом трансформації історичних фактів у літературних творах.

У дослідженні систематизовано концепції національної ідентичності, викладені в працях С. Андрусів («Модуси національної ідентичності. Львівський текст 30-х років ХХ століття», 2000 р.), О. Вертія («Народні джерела національної самобутності української літератури 70–90-х років ХІХ століття», 2005 р.), Ю. Мариненка («Місія: проблеми національної ідентичності в українській прозі 40–50-х років ХХ століття», 2004 р.), Л. Сеника («Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності», 2002 р.), Н. Шумило («Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст.», 2003 р.), В. Нарівської («Національний характер як художньо-естетичний феномен української та російської прози 50–70-х років ХХ століття», 1995 р.), О. Пахльовської («Українська літературна цивілізація», 2000 р.), Г. Штоня («Духовний простір української ліро-епічної прози», 1998 р.) та ін. Проаналізовані явища підштовхують до висновку, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в українській літературі було сформовано історико-героїчну концепцію минулого. Вона синтезувала етнографізм, героїчно-піднесений тип характеру, сакралізацію топосів і локусів українського минулого, орієнтування на своєрідний період «золотого віку» української минувшини – козаччину та ін.

Структурування історичного національного дискурсу та формування образу національного минулого в драматургії означеного періоду реалізується через систему художніх національно маркованих топосів і локусів, історичних фактів. Наголошено на тому, що ці компоненти по-різному поєднувалися в художньому творі, проте становили єдину систему, що відображала концепцію минулого як естетично цілісного простору. Запропонована в дисертації класифікація узагальнює концепції вітчизняних літературознавців і дає змогу уникнути розбіжностей у трактуванні питань формування концепцій минулого в літературному процесі.

Підрозділ 1.2. «Художні моделі минулого в українській драматургії доби Розстріляного Відродження» присвячений з'ясуванню чинників формування типологічних доміант національно-міфологічної концепції минулого в українській літературі окресленого періоду.

На основі систематизованих поглядів вітчизняних вчених (Н. Шумило, О. Пахльовської, Ю. Мариненка та ін.) і завдяки безпосередньо аналізу текстів

зроблено висновок про те, що в період кінця XIX – першої половини XX ст. в українській літературі було сформовано дві концепції минулого – національно-міфологічну та риторично-критичну.

Національно-міфологічна концепція (кінець XIX – початок XX ст.) – орієнтована на відтворення в художніх творах образу національного минулого України як цілісного й безперервного героїчного дискурсу, включеного до загального європейського історичного наративу.

Риторично-критична концепція, сформована в літературному процесі 1920–1930-х рр., виникла в умовах імперсько-більшовицького тиску і була орієнтована на формування псевдообразу українського минулого як частини нового, так званого радянського, історичного наративу, в якому акцентувалося на класовій боротьбі й ролі «молодшого брата».

Означені дві концепції минулого можна назвати такими, що суперечать одна одній: якщо перша формувала почуття гордості за славне минуле українського народу, то друга сприяла утвердженню хибних уявлень про минуле української нації, викривлювала національну історію.

Другий розділ – «Художня інтерпретація історії в українській драматургії 1920–30-х років» – присвячений розкриттю специфіки поетики драматичних творів Л. Старицької-Черняхівської та С. Черкасенка.

У підрозділі 2.1. «Концепт боротьби у драматичних творах Людмили Старицької-Черняхівської» проаналізовано головні образи та способи їх художнього втілення у драмах «Іван Мазепа» та «Петро Дорошенко». Визначено, що обов'язковими складниками національно-міфологічної концепції минулого є образи неоромантичних героїв, наснажених філософією дії та боротьби. Персонажі драматичних творів Л. Старицької-Черняхівської – яскраві історичні особистості, доля та екзистенційні пошуки яких спричинені опором імперському дискурсові. Причому стратегії цього опору виражені як роздвоєння між служінням народу та плеканням власних інтересів й реалізовані у відображенні мотиву зради чи вірності. Цим пояснюється увага письменниці до таких типів та історичних постатей, чия діяльність та життя є прикладом подолання «колоніальної людини» у собі, розмежування власне національного «я» та «я», залежного від колоніального імперського дискурсу.

Концепція роздвоєння особистості в екзистенційних шуканнях персонажа у творчості Л. Старицької-Черняхівської реалізована в образах Івана Мазепи та Петра Дорошенка. Акцентовано на концепті боротьби як провідній складовій у формуванні національного характеру й у створенні історіософської концепції національного минулого України. Ця ідея реалізована зокрема завдяки залученню знакових історичних постатей у поєднанні з мелодраматичною фабульною лінією, а також використанню мотиву зради й зради. Персонажі драм Л. Старицької-Черняхівської змальовані в ситуаціях складного життєвого вибору, й концепт боротьби втілює не тільки ідею боротьби за власне щастя, але й ідею боротьби за власне «я», його самоцінність.

Минуле – майбутнє нації у цій концепції тісно пов'язані з ідеєю опору внутрішнім деструктивним силам і зовнішнім чинникам, що стає культурним

ресурсом національної ідентичності українців, які обирали цю модель за гасло й життєву дію й у 1918 – 1919 роках, й під час руху опору ОУН-УПА, й у добу шістдесятництва, обирають і сьогодні. Драматичні твори Л. Старицької-Черняхівської наголошують на прикладах боротьби із самим собою і власним оточенням, на доленосному виборі, який робить людина (чи гетьман) чи то задля спільної справи розбудови нації, чи то задля власного збагачення.

Підрозділ 2.2. – *«Топос степу в драматургії Спиридона Черкасенка»* – акцентує на важливості змалювання національно маркованих топосів і локусів у загальній системі національно-міфологічної концепції минулого, сформованій у вітчизняній літературі 1920–30-х рр.

Наголошено на тому, що вже на початку ХХ ст. утверджуються головні семантичні складові топосу степу як простору неспокою, тривоги, небезпеки, водночас необмеженої свободи. Не менш важливими були й такі концептуальні складові топосу степу, як сприйняття та осмислення його сакральної ролі в долі українців, що пов'язано з мотивами завоювання степу, зародження і утвердження на його просторах козацької вольності, загалом перетворення його на історико-філософський та екзистенційний дискурс історії та літератури.

Історична драма С. Черкасенка «Про що тирса шелестіла» пропонує дихотомічне бачення степу як свого й ворожого простору водночас. Це сакральний топос, який розколює душу українця, позбавляючи його мирного, спокійного життя. Топос степу набуває семантичної поліфонічності через розширення й ускладнення художньо-образної символіки та поглиблення метафоричних значень – аж до появи нових акцентів у сприйнятті: його ворожість, неприязнь, трагедію загибелі українців на його просторах можна перетворити на життєствердну силу хутора, в якому панують злагода й спокій щоденної хліборобської праці, в якому сила й слава козацького лицарства може стати силою й славою Української держави.

Топос степу в історичній драматургії С. Черкасенка еволюціонує від просторово-ландшафтного до психоемотивного дискурсу. Так, в історичній драмі «Про що тирса шелестіла» це топос із виразними символічними географічно інформативними ознаками, який відіграє важливу роль у конструюванні або руйнуванні образу світу, надаючи персонажеві змогу із воїна-завойовника стати хліборобом, остаточно окресливши простір свого існування. А в історичній драмі «Северин Наливайко» степ виступає як міфологічний комплекс: він втрачає ландшафтно-географічні риси й набуває чітких екзистенційних ознак. Северин і Касильда, Пазина і Орішевський – для цих персонажів степ є своєрідним медіальним простором, у якому бурхливий дух цієї території має трансформуватися в потужну державотвірну енергію.

Еволюція від степу як знакового національного топосу до яскраво вираженого історіософського та націософського топосу доповнена мотивом передбачення майбутньої появи на цих просторах ще не одного будителя української незалежності («Северин Наливайко»). Це перегукується із візіонерськими мотивами у поезії представників «Празької школи», яка була орієнтована на практичне творення власної історичної ретроспекції та «філософії

Чину». Топос степу згодом отримав розвиток в індивідуально-авторських візіях Є. Маланюка, О. Ольжича, Б. Лепкого, Ю. Яновського, Ю. Мушкетика, О. Гончара, філософа С. Кримського та ін., ускладнився його історіософський контекст та розширився культурно-екзистенційний дискурс цього символічного для української історії й літератури географічного простору. Однак засади його концептуального осмислення були закладені в історичних драмах С. Черкасенка. Історіософська ідея степу активізувала в літературному дискурсі кінця XIX – початку XX ст. ідею України як державницької нації і водночас сконцентрувала наріжні питання державотворчого процесу, які залишатимуться актуальними для народу впродовж XX ст.

У третьому розділі – **«Репрезентація минулого в українській драматургії 1920–30-х років»** – проаналізовано типологічні доміанти риторично-критичної концепції минулого, презентованої творами Івана Микитенка, Мирослава Ірчана, агітаційними п'єсами 1920–30-х рр. XX ст.

Підрозділ 3.1. – «Художні моделі минулого в українській літературі 1920–30-х років» – визначає соціокультурні та естетичні орієнтири уявлень про минуле в українській культурі та літературі означеного періоду. На прикладі творів М. Хвильового («В електричний вік»), Є. Плужника («Галілей»), поезії П. Тичини, українських футуристів, статей із літературно-критичних часописів цієї доби («Нова генерація», «Червоний шлях», «Життя і революція» та ін.) доведено, що головною соціокультурною й естетичною дилемою, яка характеризує період 1920–30-х рр., є дилема «минуле – майбутнє». Бінарні колізії минулого – майбутнього, присутні чи не в кожному творі українських письменників цього періоду, були частиною загального «тексту радянської культури» (О. Левченко), який формувався не тільки як культура майбутнього, але й як культура відмови від минулого.

Формування історичної пам'яті в радянському суспільстві здійснювалося на засадах, відмінних від тих, на які орієнтувалися інтелектуали XIX ст.: козаччина, слава Запорізької Січі, звитязний дух українського народу. Історична міфологія та метанаратив 1920–30-х рр. XX ст. значною мірою визначалися ідеологічним тиском, і класова боротьба стала наріжним каменем історичних наративів – у мистецтві, прозі, поезії та драматургії. Поступово в суспільстві, а зрештою, й у літературі, формуються образи «старого минулого» як негативного соціального досвіду людини і «нового (світлого) майбутнього» як позитивного досвіду.

Наголошено на тому, що семіотизація майбутнього як магістральної теми доби, моделювання в літературі провідного сюжету епохи – подолання старого світу й народження нового – викликали до життя такі метафоричні образи, серед яких не знайшлося місця ні теперішньому, ні минулому.

На матеріалі літературно-критичних праць, а також аналізу художніх творів 1920–30-х років визначено, що типологію формування історичного змісту в соціокультурних та естетичних практиках доби Розстріляного Відродження можна охарактеризувати як оціночно-негативну й критичну. Заперечення досвіду минулого як продуктивного і позитивного було зумовлене потребою витіснення

на периферію колективної історичної пам'яті спогадів про українство як цілісну націю та заміщення їх новими соціокультурними та історичними ідентичностями – нової людини, героя-революціонера, будівника майбутнього, представника пролетаріату. Формувалися засади, в тому числі соціокультурні, для утвердження в масовій історичній пам'яті нової історичної ідентичності – радянської людини. Цей процес у літературі позначений поступовою відмовою від історичної тематики та проблематики, яку заступає тема формування нової людини й майбутнього суспільного ладу. Наприклад, у драматургії І. Микитенка («Диктатура», «Кадри», «Дівчата нашої країни»), М. Ірчана («Дванадцять», «Родина щіткарів», «Підземна Галичина») образ минулого – відразливий, гнітючий, натомість образ майбутнього – світлий, позитивний, піднесений. Це сприяло появі концепцій антиісторії та антиминого, які підривали підвалини національно-міфологічної концепції минулого, сформованої у творчій практиці письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Л. Старицької-Черняхівської, С. Черкасенка та ін.).

Підрозділ 3.2. – *«Принципи конструювання нової ідентичності в українській літературі 1920–30-х років»* – ілюструє, як принципи відмови від минулого заради моделювання майбутнього були реалізовані у творчості українських драматургів доби Розстріляного Відродження.

Констатовано, що драматурги означеної доби створюють такі художні образи, які покликані сформувати в уяві глядача образ минулого як негативний, деструктивний, а образ майбутнього – як привабливий, позитивний. Насамперед це реалізується через змалювання напруженого конфлікту між ворогом та позитивним персонажем.

Драматизація дійсності через створення образу ворога, протистояння добра і зла – як в усьому світі, так і в побутових подіях – вирізняє п'єси «Диктатура», «Дівчата нашої країни», «Дні юності» І. Микитенка. Крім того, важливим принципом моделювання риторично-критичної концепції минулого у творчості письменника є активізація міфу про народження нового світу, початок нового життя. Особливо виразно це проявляється у п'єсі «Кадри», де мотив народження нового побуту та нових форм навчання студентів – майбутніх будівничих нової країни – провідний.

Важливим складником руйнування цілісного образу національно-міфологічної концепції минулого та конструювання образу майбутнього стали мовні кліше з виразним ідеологічним акцентом (майбутнє – з позитивною конотацією («залізний світ наступає на горло. Дудар перемиг» (І. Микитенко, «Диктатура»); минуле – з виразною негативною конотацією («Ти куркуль, і твій час минувся»; «Одне слово, погану спадщину дістали ми від генералів та від петлюр» (І. Микитенко, «Кадри»)). Семіотична цілісність підтримується й музичним рядом, який задає темпоритм бадьорості, жвавості, енергійності. У цьому новому семіотичному просторі акцентуються «соковитий посвист маневрового паровоза»; «блиснули вогні семафорів іздалеку»; «чутно, як далеко в степу розлягається гудок паровоза і завмирає шум заліза...», звучать нові пісні («Світить нам, зорі, світи нам, місяцю, / І ясне сонце, вгорі, світи. /

А ми вперед сміливо, й гордо, / І переможно будемо йти...» (І. Микитенко «Кадри»), в яких «ми» виявляє нову спільноту людей.

Змінити національно-міфологічну концепцію минулого покликано було й формування нового пантеону героїв. Зі сцени (в прямому значенні) зійшли історичні персонажі та фольклорні персонажі – натомість на сцену вийшли нові герої. Найприкметнішими їхніми рисами є монументальність, пафосність вчинків та міфолого-титанічні риси характеру (насамперед ідеться про превалювання позитивних та ідеологічно витриманих рис характеру).

Також важливу роль у становленні риторично-критичної концепції минулого відігравав принцип «маса – у залі, маса – на сцені». Масовість – прикметна ознака доби та сприйняття часу: нові форми святкувань, нову ідеологію та новий соціальний устрій потрібно було зафіксувати як тотальні явища, підтримувані усім суспільством.

У художній літературі відобразилися нові соціокультурні ієрархії, нове уявлення про минуле й майбутнє. Спогади про минуле, як і історична пам'ять народу, його пам'ятники, видатні історичні постаті, свята та ін., деформувалися, а уява глядача театральних вистав, читача художньої літератури фіксувала нову інтерпретаційну модель минулого – негативну. Історія набувала нового вигляду: акцент робився не на формуванні нації як потужного соціокультурного утворення, а на формуванні радянської людини, історія якої починається з нової дати – революції 1917 року. Причому в новий ідеологічно витриманий літопис вписувалися соціально марковані теми (тут виток виробничої тематики у прозі та драматургії), нові моделі поведінки людини, нові символи та художні прийоми.

Підрозділ 3.3. «Темпоритм епохи в драматичних творах Івана Микитенка» присвячений розгляду питання взаємозалежності між темпоритмом епохи та темпоритмом вистав 1920–30-х років загалом та драматургії І. Микитенка зокрема.

Доведено, що театралізація буття та наслідки перекроювання дійсності завдяки зміні соціокультурних орієнтирів – одна з тем, у якій актуалізується проблема темпоритму епохи та його втілення в художній літературі доби Розстріляного Відродження. Спираючись на ідеї, що їх містять праці представників нового історизму С. Грінблатта, Л. Монроуза та ін., обґрунтовуємо звернення до методологічної стратегії аналізу творів І. Микитенка, яку можна окреслити як соціальне побутування тексту у світі та соціальне побутування світу в літературному тексті.

Театр як образно-символічне та масове видовище виконував у цей час подвійну функцію: він демонстрував нові форми буття (навіть на побутовому рівні) та відображав динамічні суспільні зміни, часто перетворюючи глядача на активного співучасника нового символічного руху. Соціокультурна функція театральних видовищ цього періоду реалізована через відтворення стану причетності й стану єднання – глядач, порівнюючи себе із персонажами-акторами, переносить ігрове видовище на своє реальне життя, асоціює персонажів п'єс із собою, а вчинки персонажів – із своїми вчинками.

Ідеологема майбутнього – одна з провідних у загальному темпоритмі цього періоду, і радянський хронотоп моделюється довкола ідеї, яка легітимізує й остаточно закріплює руйнацію старого й побудову нового світу. У ній можна виокремити такі важливі темпоральні ознаки, як динамізм, масовість, антитезовість (протиставлення старого – нового у відповідних ідеологічних координатах), високий ступінь драматизації та героїзації – аж до граничного емоційного напруження, імпульсивний темпоритм, високе інтонаційне напруження.

Окреслені темпоральні ознаки характерні для всіх формально-змістових рівнів драматичних творів І. Микитенка. У письменника час сповнений потенціалу перетворень, це час тривоги і надій. Відтак у темпоритмі п'єс немає темпоритмічних пауз, не заповнених форсованими інтонаціями, масовими сценами, енергійною зміною ситуацій та обставин, у яких опиняються персонажі, у жвавому звуково-музичному супроводі. Так створюється образ часу, спрямованого із теперішнього у майбутнє. Інтенсивність смислового розгортання такого образу часу активізує відчуття темпоритму нової епохи.

У *підрозділі 3.4. «Художні моделі минулого в творчості Мирослава Ірчана»* на прикладі п'єс «Родина щіткарів» і «Дванадцятка» проаналізовано образ минулого як негативний та образ майбутнього як позитивний у риторично-критичній концепції минулого.

Констатовано, що ідеологема «майбутнє» як вихідна для ідейної моделі драми М. Ірчана «Дванадцять» виявилася суголосною тій мілітарній героїчній концепції образу майбутнього, яка сформувалася в літературі так званого соцреалізму. Героїко-романтична версія майбутнього стала оптимальною моделлю, яка закріплювала героїчні поведінкові патерни, формувала пантеон нових героїв – «будівників світлого майбутнього», які кожним своїм вчинком, у тому числі й смертю, наближали його прихід.

Провідні ідеологеми такої концепції закладали основи формування радянської ідентичності та деформували уявлення людини про вічність, смерть, мету людського життя, моделювали навіть мирне життя як постійний двобій із зовнішніми, внутрішніми, уявними і явними ворогами, а також створювали «романтичний ореол довкола мілітарної маскулітності» (І. Захарчук), який згодом отримає розвиток у літературі про події Другої світової війни, громадянської війни та мирного життя громадян СРСР тощо.

Вплив соцреалістичної естетики на формування образу майбутнього у творчості М. Ірчана зумовив співіснування таких специфічних рис у творах, як реалістично-побутова та героїко-патетична сюжетні лінії («Дванадцятка»), реалістично-побутова, мелодраматична та ідейно-політична сюжетні лінії («Родина щіткарів»). Однак в обох випадках ідеться про насиченість художнього тексту виразною тенденційністю та ідеологічною заангажованістю, що покликані були театралізувати життя і представити на сцені такі поведінкові моделі, які б були реалізовані звичайними людьми у їхньому житті.

Образи майбутнього у драматургії М. Ірчана та І. Микитенка перегукуються, проте твори першого вирізняє трагізм, акцентований завдяки

символічним деталям, ідеологемі героїчної смерті як неодмінній складовій на шляху до прийдешнього.

Підрозділ 3.5. «Концепт "минуле" в художній структурі агітаційного драматичного твору» присвячений аналізу загальних естетичних ознак агітаційної п'єси. Проаналізовано тематику та проблематику агіток, зокрема представлених у часопису «Сільський театр». На прикладах доведено, що п'єси-агітки були потужним ідеологічним чинником формування риторично-критичної концепції 1920–30-х років та значно вплинули на руйнування національно-міфологічної концепції, сформованої наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Зокрема, одним із способів реалізації такої стратегії є драматизація, або увиразнення конфлікту між «своїми» та «чужими», а отже, неодмінна наявність чіткого протиставлення позитивного та негативного персонажів, позитивного та негативного сценарію їхньої поведінки, протиставлення ідеологем, символів, гасел, міфологем та ін. Іншим способом є сюжетність, яка була покликана не тільки проілюструвати пропагандистські гасла, але й увиразнити конфлікт, закласти засади витворення «нових міфологічних парадигм» (О. Левченко) – як потужний елемент осмислення буття, створення нових міфів. Важливим компонентом творення нових сюжетів стала героїзація вчинків персонажів, створення концепції нової людини, нового суспільного ідеалу, який став би взірцем для широких мас.

Важливою складовою п'єси-агітки стала плакатна візуальність, унаочнення сюжетної дії через використання гротескних шаржованих образів. Крім того, у таких творах ідеологічна лінія доповнювалася традиційною сентиментально-мелодраматичною лінією, а типова фабульна схема неодмінно включала протиставлення старого (колишнього) способу буття та нового дозвілля. У центрі уваги опинявся побутово-мелодраматичний конфлікт, переважно в родинному колі, який абсолютизував один із аспектів нового життя. П'єсам-агіткам притаманний поділ персонажів на позитивних і негативних, а також імітування конфлікту та розв'язання його шляхом використання *dues ex machine* (за концепцією Т. Свєрбілової, Н. Малютіної, Л. Скорини). Таке, по суті, водевільне розв'язання конфлікту надавало оптимістичності творам, робило сюжетні й фабульні лінії схематичними, примітивними, а драматичність чи трагічність – плакатною, удаваною. Агітки моделювали сценарії поведінки в різноманітних побутових ситуаціях – кого і як кохати, як поводитися із батьками, друзями, колегами, односельцями та ін., а також дискримінацію колишнього способу буття – на противагу новому, майбутньому.

Театралізація історії, як і театралізація побуту, здійснювалася за допомогою використання ідеологічних кліше, але не на основі історичних сюжетів. Прикметно, що в переважній більшості випадків ішлося не про використання сюжетних колізій із біографій видатних історичних постатей, а навпаки – про переспів фабульних схем народної історичної пісні, балади, легенди, переказу тощо. Зокрема, Михайло Панченко у 1927 р. створює п'єсу «Коліївщина», Фауст Лопатинський того ж року – «Козак Голота», а Михайль Семенко – ліричний драматичний етюд «Маруся Богуславка». Попри різну

тематичну спрямованість творів привертає увагу типова сюжетна колізія – не знакова постать української минувшини, а типовий фольклорний сюжет.

У соціокультурному просторі 1920–30-х рр. такі твори сформували у суспільстві негативне ставлення до історичного минулого, усунули будь-які рефлексії стосовно етнічної ідентичності, майбутнього нації та індивідуальної та колективної історичної пам'яті. Крім того, гротескно-комедійні образи закріплювали у свідомості глядача образ-архетип козака-жартівника, далекий від тих драматичних образів, які були створені у творах Л. Старицької-Черняхівської чи С. Черкасенка (Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Іван Сірко, Северин Наливайко та ін.) і яким були властиві внутрішні напружені пошуки власного «я». Ідентичність відтак розмивалася у стихії гротеску, перетворюючись на шарж, руйнуючи цілісність етнічного компонента у сприйманні національного характеру, національного минулого.

Сформовані на таких засадах сюжетні лінії п'єси-агітки, по суті, «привласнювали» фольклорні сюжети та фрагменти національного історичного нарративу та переписували його відповідно до ідеологічних установок епохи. Це сприяло витворенню спільної історичної пам'яті, завдяки якій героїчний пафос української минувшини заміщувався образами й метафорами класової боротьби пролетаріату й селянства. Цей образ був протилежним національно-патріотичній, почасти екзистенційно-філософській, концепції минулого, витвореній наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у драматичних творах Л. Старицької-Черняхівської, С. Черкасенка, Г. Хоткевича, М. Грушевського, Б. Лепкого, І. Нечуя-Левицького та ін. Мотив національної гордості було замінено ідеєю «радянського патріотизму», що руйнувало національно-міфологічну концепцію минулого та колективну ідентичність українців.

ВИСНОВКИ

У Висновках підсумовано основні результати дослідження.

Інтерпретаційні моделі українського національного минулого формувалися на концептуальних засадах цілісного осмислення національного історичного нарративу як безперервного героїчного життєпису нації. Провідними концептами, на основі яких було сформовано такий нарратив, стали національно марковані топоси й локуси, а також історичні сюжети доль видатних історичних діячів або життєві стратегії української нації. Саме в них було акцентовано важливість етнічних зв'язків, міфів, спогадів, переказів і легенд, які стали значущим культурним ресурсом.

Козацька доба як «золотий вік» української нації – драматичний і піднесений водночас – акумулювала фактично всі можливі сюжети, які лягли в основу цілісного історичного нарративу – у культурі та літературі. Саме цей період був найбільш репрезентативним у історії нації, що завжди прагла свободи і обстоювала свою ідентичність. Зміцнення і одночасне руйнування національної концепції минулого в 1920–30-х роках було зреалізовано через дві концепції минулого – національно-міфологічну та риторично-критичну, або риторично-ідеологічну.

Типологічні домінанти першої засновані на ідеалізації історії українського народу та змалюванні героїчного і водночас драматичного періоду – козацької доби. У творах Людмили Старицької-Черняхівської («Гетьман Дорошенко», «Іван Мазепа»), Спиридона Черкасенка («Про що тирса шелестіла», «Северин Наливайко») було створено героїко-романтичні характери – переважно видатних історичних постатей, діяльність яких вплинула на долю України. Ці персонажі постають у творах драматургів особистостями, які, хоч і переживають екзистенційне роздвоєння, однак наділені провідною рисою – вони щиро вболівають за долю народу й майбутнє України. Їхні біографічні сюжети, тісно вкорінені в топоси вірності / зради українському народу, стали ілюстрацією високого служіння ідеалам свободи та народної волі.

Так, у творчості Людмили Старицької-Черняхівської і Спиридона Черкасенка було змодельовано національно-міфологічну концепцію минулого як «золотого віку» української нації, ідеального й драматичного водночас періоду національного самовизначення українського народу. Освячення старожитніх вольностей поєднувалося із глибинними роздумами про відданість ідеалам боротьби. Власне, саме на цьому етапі формуються засади історіософської концепції «Празької школи», створюється система знакових національних локусів – це степ, Запорізька Січ, Дніпро, Київ тощо, а також знакових сюжетів історичної літератури. Головним образом, який їх поєднував, став образ української історії як ідеалізованого міфологічного часу розквіту української нації.

Типологічні домінанти риторично-ідеологічної концепції минулого орієнтовані на тотальне заперечення потужної енергетичної сили минулого, на формування його негативного образу, що було покладено в основу нового історичного нарративу – радянського. Ідеалізація минувшини поступилася тотальному й категоричному запереченню минулого. Статус «золотого віку» закріплювався за майбутнім. Майбутнє стало новою тематичною домінантою, довкола якої розгорталися сюжети драматичних творів Івана Микитенка, Мирослава Ірчана, п'єс-агіток.

Домінування ідеологічних складових у визначенні класової, соціальної, етнічної історії призвело до десакаралізації топосів минулого та критичної інтерпретації історичних сюжетів і фавул, пов'язаних із історією Запорізької Січі, Гетьманщини та іншими знаковими подіями української минувшини.

Фактично до 1939 року з авансцени літератури й культури зникають біографічні сюжети знакових постатей українського минулого, натомість набирає сили культ «маленької людини», яка відмовляється від минулого заради майбутнього. Особливо виразно це проявилось у так званій п'єсі-агітці, яка представляла народні традиції і звичаї як архаїчні, деструктивні, висміювала їх художніми засобами бурлеску, трагестії. Героїко-романтичного персонажа змінив персонаж-трикстер або персонаж, націлений на майбутнє.

Відбувається селекція персонажів, які можуть «озвучити» голоси минулого, чий біографії можуть лягти в основу актуальних сюжетів, тому в творах цього періоду фактично немає сюжетів, пов'язаних із діяльністю Івана

Мазепи, проте актуалізовано фабули, в яких відображена історія стосунків Богдана Хмельницького й Москви (творча практика О. Корнійчука, І. Кочерги).

Міфологічно-героїчна парадигма національного минулого замінена на риторично-ідеологічну концепцію минулого як деструктивного компонента, який заважає майбутньому поступу. Відтак руйнувалася цілісність національного історичного нарративу, деформувалися історична колективна та індивідуальна пам'ять українців. І якщо в перші десятиліття ХХ ст. ще зберігався спогад про Україну як образ матері, за яку й життя не шкода віддати, то починаючи з 1930-х років він поволі поступався образу Країни Рад, Радянського Союзу, а українська ідентичність заміщувалася радянською.

З авансцени української драматургії зійшли символічні національні архетипи, чия діяльність була орієнтована на збереження національної самобутності та обстоювання самостійності України. Було зміщено доміанти навіть у змалюванні образу Богдана Хмельницького (П. Панч, «Гомоніла Україна»; О. Корнійчук, «Богдан Хмельницький»; Н. Рибак, «Переяславська Рада»). Сюжет, який міг би зцементувати український національний історичний нарратив, – самовіддане служіння героя-лицаря Україні – був замінений на сюжет начебто братнього єднання України з Росією.

Однак література, сукупність ідей, утілених у художніх творах, потужний естетичний потенціал, закладений у символічних, архетипних та інших художніх образах, зберегли ті культурні основи, які дають змогу нації та національній літературі відновити цілісність концепції минулого, повернувши до життя незнищенні складові української ідентичності, зорієнтовані на прагнення утвердити суверенітет народу, його належність до загальноєвропейського простору.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Стежко С. О. Концептуальні доміанти в оцінках історичного минулого у творчості українських письменників ХХ століття / С. О. Стежко // Літературознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 36. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 130–135.
2. Стежко С. О. Історичне минуле у творчості М. Стельмаха: акценти літератури «Розстріляного Відродження» / С. О. Стежко // Літературознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 38. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 123–132.
3. Стежко С. О. Минуле vs Майбутнє: принципи конструювання нової ідентичності в українській літературі першої половини ХХ століття / С. О. Стежко // Науковий вісник. Збірник наукових праць Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. Вип. 4.14 (111). – Миколаїв, 2014. – С. 157–162.
4. Стежко С. О. Топос Степу у драматургії С. Черкасенка / С. О. Стежко // Науковий вісник. Збірник наукових праць Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – № 2. – С. 231–241.

5. Стежко С. О. Темпоритм епохи в драматичних творах Івана Микитенка / С. О. Стежко // SPHERES OF CULTURE. Volume X. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Sklodovska University in Lublin. – Lublin, 2015. – P. 128–136.

Додаткові публікації

1. Стежко С. О. Творчество Спиридона Феодосиевича Черкасенко в контексте развития украинской литературы 20–30-х годов XX столетия / С. О. Стежко // Материали XIII міжнародної науково-практичної конференції «Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии». 25 июня 2013 р. – М. : Международный центр науки и образования, 2013. – С. 99–103.

2. Стежко С. О. Художні моделі минулого в культурі та літературі доби Розстріляного Відродження / С. О. Стежко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання». 7–9 квітня 2015 р. – К. , 2015. – С. 291–293.

3. Стежко С. О. Напруження між документальним фактом і філософським виміром часу в документальній спадщині / С. О. Стежко // Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції «Документ у збереженні індивідуальної – соціальної пам'яті». 3 грудня 2015 р. – Тернопіль : Тернопільський національно-економічний університет, 2015. – С. 86–91.

4. Стежко С. Концепт «минуле» у художній структурі агітаційного драматичного твору. [Електронний ресурс] / С. Стежко // VZDELÁVANIE A SPOLOČNOSŤ: medzinárodný nekonferenčný zborník. – Prešov: Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove, 2016. – S. 427–432. – Режим доступу: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova>.

АНОТАЦІЯ

Стежко С. О. Концепція історичного минулого в українській драматургії 1920–1930-х років. (С. Черкасенко, Л. Старицька-Черняхівська, І. Микитенко, М. Ірчан) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертація є дослідженням питання формування концепції національного минулого в українській літературі кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. У роботі визначено ознаки національно-міфологічної та критично-риторичної концепцій минулого, їхні типологічні домінанти, провідні естетичні ознаки та художні засоби втілення цих концепцій у драматичних творах Людмили Старицької-Черняхівської, Спиридона Черкасенка, Івана Микитенка, Мирослава Ірчана, п'єсах-агітках. Узагальнено найбільш показові явища й тенденції розвитку концепцій минулого, що відображені у творах українських драматургів, літературно-критичних публікаціях, дискусіях.

Наголошено, що в межах риторично-критичної концепції минулого створено позитивний образ майбутнього і негативний образ національного минулого, що призвело до руйнування національно-міфологічної концепції минулого. Простежено закономірності розвитку жанрової системи української драматургії у контексті цих тенденцій, національно маркованих топосів і локусів, сюжетів доль видатних історичних постатей.

Проаналізовано мало досліджені агітаційні п'єси (зокрема опубліковані у часопису «Сільський театр»), представлено естетичні ознаки драм Людмили Старицької-Черняхівської («Іван Мазепа», «Петро Дорошенко»), Спиридона Черкасенка («Про що тирса шелестіла», «Северин Наливайко»), Мирослава Ірчана («Родина щіткарів», «Дванадцятка»), Івана Микитенка («Диктатура», «Дівчата нашої країни», «Кадри»).

Ключові слова: *концепція минулого, драма, п'єса-агітка, темпоритм, топос, локус, персонаж, жанр, жанрова модифікація.*

АННОТАЦІЯ

Стежко С. О. Концепция исторического прошлого в украинской драматургии 1920–1930-х годов (С. Черкасенко, Л. Старицкая-Черняховская, И. Микитенко, М. Ирчан). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2017.

Диссертация является исследованием вопроса формирования концепции национального прошлого в украинской литературе конца XIX – первой половины XX века. В работе определены признаки национально-мифологической и критично-риторической концепций прошлого, их типологические доминанты, основные эстетические признаки и методы воплощения этих концепций в драматических произведениях Людмилы Старицкой-Черняховской, Спиридона Черкасенко, Ивана Микитенко, Мирослава Ирчана, пьесах-агитках. Обобщены наиболее показательные явления и тенденции развития концепций прошлого, отраженные в произведениях украинских драматургов, литературно-критических публикациях, дискуссиях.

Отмечено, что в рамках риторично-критической концепции прошлого созданы положительный образ будущего и резко отрицательный образ национального прошлого, что привело к разрушению национально-мифологической концепции прошлого. Прослежены закономерности развития жанровой системы украинской драматургии в контексте этих тенденций, национально маркированных топосов и локусов, сюжетов судеб выдающихся исторических персонажей, их экзистенциальных усилий для развития национальной независимости.

Проанализированы мало исследованные агитационные пьесы (в частности опубликованные в издании «Сельский театр»), уточнены эстетические признаки

драм Людмилы Старицкой-Черняховской («Иван Мазепа», «Петр Дорошенко»), Спиридона Черкасенко («О чем опилки шелестели», «Северин Наливайко»), Мирослава Ирчана («Семья щеточников», «Двенадцатка»), Ивана Микитенко («Диктатура», «Девушки нашей страны», «Кадры»).

Ключевые слова: концепция прошлого, драма, пьеса-агитка, темпоритм, топос, локус, персонаж, жанр, жанровая модификация.

SUMMARY

Stezhko S. O. The concept of the past in the Ukrainian drama 1920–1930 years (S. Cherkasenko, L. Starytska-Cherniakhivska, I. Mykytenko, M. Irchan). – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Philology in specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is a study of integral formation of the concept of the national past in Ukrainian literature of the late XIX – early XX century. In this paper, articulate features national and mythological critical and rhetorical concept of the past, defined by their typological dominant, leading aesthetic characteristics and methods of implementation of these concepts in dramatic works Lyudmyla Starytska-Cherniakhivska, Spyrydon Cherkasenko, Ivan Mykytenko, Myroslav Irchan, plays-agite.

Summarizes the most revealing phenomena and trends concept of the past, which are reflected in the works of Ukrainian playwrights, literary-critical publications, discussions.

On the material of literary criticism, as well as the analysis of artistic works of the 1920-30s, it was determined that the typology of the formation of historical content in the sociocultural and aesthetic practices of the time of the Shuttle Revival can be characterized as evaluatively negative and critical. The negation of the past experience as productive and positive was due to the need to squeeze the memories of Ukrainianity as a whole nation into the periphery of the collective historical memory and replace them with new socio-cultural and historical identities – a new man, a revolutionary hero, a builder of the future, a representative of the proletariat.

The research attention has focused on issues of formulating the national mythological concept of a heroic past that praises exploits of famous historical figures, their existential efforts related to formation of the actual Ukrainian national identity and nation-building, its sovereignty. It was shown prerequisites for the formation rhetorical-critical concepts of the past, its leading aesthetic features focused on the image of the past in general and national-patriotic image of the past including a clearly negative. It is noted that within the framework of the rhetorically critical concept of the past, a positive image of the future and a sharply negative image of the national past were created, which led to the destruction of the national mythological concept of the past. Traced patterns of development of Ukrainian drama genre system in the context of these trends, national and topos marked loci, plots the fate of prominent historical

characters, their existential efforts in the field of development of the national independence.

The structure of historical national discourse and the formation of the image of the national past in the drama of this period is realized through the system of artistic nationally-marked topos and loci, historical facts. It is emphasized that these components were combined in a different way in a work of art, but they were a single system that reflected the concept of the past as an aesthetically integral space. The classification proposed in the dissertation summarizes the concept of domestic literary critics and makes it possible to avoid divergences in the study of the issues of forming the concepts of the past in the literary process.

In the scientific revolution introduced and analyzed and poorly understood propaganda pieces (including published in the journal "Rural House") and refined aesthetic features dramas of Lyudmyla Starytska-Cherniakhivska ("Ivan Mazepa", "Petro Doroshenko"), Spyrydon Cherkasenko ("What sawdust rustling", "Severyn Nalyvaiko"), Myroslav Irchan ("Rodyna shchitkariv", "Twelve"), Ivan Mykytenko ("Dictatorship", "Girls of our country", "Images").

Keywords: *the concept of the past, drama, agitation, temporytm, topos, locus, character, genre, genre modification.*